

münevver **ayaşlı**

BÜTÜN ESERLERİ

geniş ufuklara
ve yabancı
iklimlere doğru

GENİŞ UFUKLARA VE YABANCI İKLİMLERE DOĞRU

Münewer Ayaşlı

Geniş Ufuklara ve Yabancı İklımlere Doğru...

Suriye ve Lübnan

Vapurumuz Lloyd Austria'nın halatları rıhtımdan çözüldü, demir aldı ve hareket ettik.

Sarayburnu'nu geçtik, gümüş kubbeleri, semaya şehadet parmaklarını uzatmış minareleri arkada bıraktık, Marmara'da sülün gibi ilerliyoruz. Çanakkale ve Gelibolu kahramanlık destanları henüz yazılmamış, Birinci Dünya Harbi daha başlamamıştı. Çanakkale Boğazı'nı da geçtik, açık denize çıktık. Vapurumuz daha hızlandı, denizi yara yara geniş ufuklara doğru ilerliyoruz.

İlk uğradığımız liman şehir Mersin. Mersin'de liman yok, denizi çok dalgalı, adeta fırtınalı. Vapurumuz karaya; yani rıhtıma yanaşamadı, hamule aldı, hamule verdi. Birkaç saat içinde Mersin'den ayrıldık, ilerliyoruz.

Vapurumuz çok büyük, çok güzel ve çok şık. Yolcular da çok şık ve kibar. Annem, ağabeyim ve ben, yemek salonuna iniyoruz. Yemek salonu da çok güzel, çok büyük. Annem çok iyi giyinmiş, başında çok ince bir tül örtü. Hiç yadırgamadan yemek salonuna iniyoruz. Yemek salonuna inen tek Türk hanımı annem ve yemek salonuna inen tek Türk ailesi yine biz; annem, ağabeyim ve ben.

Bizimle seyahat eden Türkler, vapurda kamara bulunamamasından mecburi olarak ambardalar. Ambar geniş, temiz, aydınlık ve havadar. Türkler, ambardan çok memnunlar; zira protokol

yok ve çok rahat. Sandıklarla ayrı ayrı bölmeler yapmışlar, çarşaf lar ger mişler. İki daire olmuş; harem ve selamlık.

Selamlıkta eğlence, cümbüş bir âlem, sanki iki harp olmamış ve iki mağlubiyet olmamış. İmparatorluk hâlâ ayakta.

Vakt-i kerahatte, mutad saatlerde çilingir sofrası hazır, ut ve çifte telli.

Amcam Haydar Bey ve yengem Ayşe Hanım, hiç bizim tarafa gelmiyorlar; fakat amcamın ikiz oğlu Ahmet Feridun ve Mehmet Furuzan ve melek gibi küçük Mehves bebek, hemen hemen hep yanımızdalar. Güzel Mehves bebek, uslu mu uslu; fakat ağabeyleri afacan mı afacan! Neler yapmıyorlar?! Vapurun altını üstüne getiriyorlar. Mesela yemek zamanlarını yolculara haber vermek için -Vapurun kocaman bir kampanası vardı, yemek saatlerinde çalınırdı- yemek saati olsun olmasın, bizim iki küçük afacan, Ahmet ile Mehmet birbirinin üstüne çıkarak, kampananın ipine yetişirler, var kuvvetleriyle kampanayı çalmaya başlarlar. Görmeli vapur yolcularını, şık şık madamları, mösyöleri, bin bir itina ile yemek salonuna inişleri... Bir de bakıyorlar ki, yemek salonu bomboş; zira yemek saati değil. Meğer kampanayı iki afacan Türk çalmış; Ahmet ile Mehmet. Rezalet; fakat birinci kaptan babacan bir İngiliz, çocuklara kızacağı yerde, onları takdir edeceği yerde, kendisi de çocuklarla beraber bu hale kahkaha ile gültüyordu.

İkinci liman şehir, son durağımız Trablus, Şam Trablus. Vapurdan ineceğimiz şehir. Ne tuhaf şey, Şam Trablus'ta, Türkçe pek anlamıyorlar, konuştukları lisan Arapça.

Biz de geceyi geçirmek için, misafirliğe değil, otele gideceğiz ve para vereceğiz. Ay! Ne tuhaf şey, bu başımıza ilk defa geliyordu. Amcalarımızda, teyzelerimizde kalıyorduk, bizden hiç para istemiyorlardı.

Mamafih, benim merak ettiğim iki şey vardı: Hotel ve opera. Anneme hep sorardım:

“Anneciğim, otel nedir, otel neresidir?”

“Otel, para vererek kalınan yer.”

“Peki, opera nedir?”

“Operada bütün konuşmalar, bütün istekler şarkı ile söylenir.”

“Meselâ ‘kapıyı kapa, kapıyı aç’ desem, ‘yemek isterim’ desem, hep şarkı ile mi söyleyeceğim?”

“Evet.”

“Şam Trablus’ta otele gidiyoruz, operaya da gidecek miyiz?”
Annem:

“Yok hayır, Şam Trablus’ta opera yok.”

Çok heyecanlı idim, Avrupa’dan gelen kartpostallar gözümün önünde idi. Saray gibi “Palace Hotel”, “Monaco Palace” öyle bir saray Palace Hotel’e gideceğiz sanmıştım, tıpkı vapurumuz gibi çok şık bir yer. Aman ya Rabbim, hayalimle hakikat ne büyük bir tezat. Şam Trablus’taki otel korkunç, korkunç!

Otele girdik. Büyük bir taşlık, bir tahta masanın etrafında oturmuş dört beş şalvarlı, sarıklı, ayaklarında en yüksek nalınlar. Bunlar otelin adamları. İçlerinden biri kalktı isteksiz isteksiz. Bize odamızı gösterecek. Taş bir merdivenden çıktık, odamız birinci katta idi. Aman ya Rabbim, odamız bir “Misère”, sefalet.

İki kırık dökük karyolanın sarı topuzları düşmüş, bir tahta masa, bir ayağı kırık sandalye, bir testi su. O da ayakta duramıyor; duvara, köşeye dayalı. Ben ağlamaklı olmuştum. Ne ise ki bir gece kalacaktık, ertesi gün trenle Halep.

O gün de otelde kalmadık. Hava çok güzeldi. Kırlara, bahçelere gittik. Şam Trablus’ta büyük ağaç yok. Hep bodur, orta boy yemiş ağaçları. Çoğu kayısı ağaçları. Yaprakları, yeşilliğin de yeşili açık yeşil, İstanbul ve Rumeli gibi yeşiller koyu yeşil değil. Biz de bir yemiş bahçesine gittik. Günümüzü dışarıda, otelin dışarısında geçirdik, ancak yatmaya otele geldik. Ertesi gün Halep’e hareket.

Trenden bakıyoruz. İki taraf da toprak rengi, kupkuru, ağaçsuz ve yeşilliksiz. Köyler hep topraktan, küme küme toprak evler.

Nerede o canım Rumeli köyleri, kırmızı damlı, ağaç ve yeşillik içinde beyaz evler?

Annem hep üzüntülü ve kaygılı.

Ya evlatlarım Halep çıbanı çıkarırlarsa, diye. Bunun için de Halep Kalesi'ni görünce ayakkabılarını çıkarıp, ayak tabanlarını kaleye göstermek lâzımmış; zira Halep Kalesi'ni gören el mi olur yüz mü olur, çıban orada çıkarmış. Biz de, çıban çıkacak ise hiç olmazsa ayak tabanlarımızda çıksın diye, ayaklarımızı ayakkabıdan ve çoraptan çıkardık, pencereden dışarıya uzatıyoruz. Bütün kafile, bütün Türkler, Halep'e yaklaştıkça çıplak ayaklarını vagon penceresinden uzatmışlar, Halep Kalesi'ni, Halep şehrini öyle selamlıyorlardı.

Halep'te Başka Bir Dram

Halep'te babam bizi istasyonda bekliyordu. Yanında şık, güzel bir madame vardı. Halep rejisinde yüksek bir memur olan İtalyan Mösyö Dragin'in madamı.

Arabalara bindik. Birinci arabada biz; annem, babam, ağabeyim ve ben. Arka arabalarda bizimle gelen Türkler. Amcam Haydar Bey ve ailesi bizden ayrıldılar.

Babam, hem çok sevinçli, hem çok mahcup ve sıkılğan. Eve yaklaştıkça babamın mahcubiyeti artıyor; zira bize göre münasip bir ev bulamamış. Halep'te evler Muharrem ayından Muharrem ayına kiraya verilirmiş. Arada boş kalan evler ise kuytu, adi mahallelerde ve münasip olmayan evlermiş. Babam da çaresiz böyle münasip olmayan bir ev tutmuş. Babamın bütün üzüntü ve mahcubiyeti buradan geliyormuş, "Hanım ve çocuklarım bu evde nasıl oturacaklar?" diye.

Eve geldik, ev değil apartman. Düşünün o zamanki bir Halep apartmanını! Apartman üç oda, ancak bize yetecek kadar bile

yer yok. Onlar için bizim apartmanın yakınında başka bir yer tutmuş, biz ikiye bölünmüş olduk. Sabah erkenden kızlar geliyordu, aççıbaşı da yemek yapıyor, akşam yatmaya yine kendi yerlerine gidiyorlardı. Bu da annemin canını çok sıkıyordu. Amcam Haydar Bey ve ailesi, söylediğim gibi Halep'te bizden ayrılmışlardı. Bizim apartman da üç kat. En üst katta biz, altımızdaki katta bir Alman Yahudi ailesi, güzel güzel sarışın çocuklar, her birinin yüzünde iki üç Halep çibanı. Annem bunları gördükçe fenalıklar geçiriyor, çiçek suyu içiyor, sinir ilaçları alıyor ve kızlar kendisini kolonya ile ovuyorlar, her an bayılacak gibi oluyordu.

Apartmentın karşısında sinema ve sirk, sabaha kadar müzik ve sarhoş naraları. Diğer tarafta ise mezarlık, cenazeden sonra para ile tutulmuş ağlayıcı kadınlar. "Lu lu lu!.." diye bağırımlar, ağlamalar, dövünmeler. Bunlar, ki sınırları sağlam bir insanı bile çileden çıkaracak haller, nerede kalmış ki annem gibi çok hassas, sinirli ve İstanbul'da büyük bir sinir hastalığı geçirmiş bir hanım tahammül edebilsin.

Bir yere çıkmıyorduk, hep evde idik, annem lâzım gelen ziyaretlerinin hiçbirini yapmıyordu "İade-yi ziyaret yapmak isterlerse nereye alacağım?" diye. İşte bunun için bir yere çıkmıyor, iyi bir eve taşınmak için Muharrem ayını bekliyorduk. Ağabeyim odasında jimnastik yapıyor, sinemaya gidiyordu. Beni de bir defa sinemaya, bir defa da sirke götürdüler. Sirki çok sevdim. Hele, güzel beyaz bir at üzerindeki uzun sarı saçlı güzel Alman kızına bayılmıştım.

Birkaç defa araba ile Halep'in çarşısına gitmiştik. Çarşı güzel değildi, tek kat küçük dükkânlar; fakat çok zengindi. Avrupa malı, bilhassa Fransız malları ile tıklım tıklım dolu idi. Annem biraz olsun çarşı ve alışveriş ile oyalanıyordu. Muharrem ayını dört gözle bekliyorduk, bir an evvel bu mendebur evden kurtulmak için. Söylediğim gibi, üç katlı apartmanın en üst katında biz, bizim altımızda yüzleri Halep çibanlı çocuklu Alman Yahudi ailesi ve en alt katta ise bir Rum'un işlettiği dans mektebi. Rum

adam mandolin ile dans öğretiyordu Haleplilere; fakat dans talebeleri arasında Arap azdı. Halep kozmopolit bir şehir idi, mektebe gelen dans talebeleri de kozmopolit idi, her milletten vardı. Araplar pek dansa rağbet etmiyorlardı. Arada bir annemden gizli, bizim kattan en alt kattaki dans mektebine bakardık, mandolin ile polka ve vals yaparlardı.

Muharrem ayı geldi, babam güzel bir ev buldu, iki üç ay o mendebur evde oturduktan sonra yeni tuttuğumuz eve taşındık.

Yeni evimiz dokuz oda, iki büyük sofa, alt katta mermer. Evimiz Vali Konağı ve Vilâyet Konağı arasında; yani valinin oturduğu konak ile vilâyet arasında, parke döşenmiş en büyük cadenin üzerinde idi. Büyük evde hepimiz, bütün ev halkı birleşti, ev hepimizi alıyordu; annem, babam, ağabeyim ve ben, bacım ve büyük oğlu Remzi Efendi, aşçıbaşı Hüseyin Efendi, üç kızlar Ayşe, Dilşad ve Rukiye. Bunlardan başka alışverişimizi yapmak için rejinin tayin ettiği bir ağa, Süleyman Efendi.

Sokağa çıkacağımız zaman, Süleyman Efendi bize temiz bir araba getirir, kendisi de arabacının yanında oturur, annemin alışverişlerinde kendisine yardımcı olurdu. Annem arabadan inmez, Süleyman Efendi ve dükkân sahibi her şeyi bize, arabaya getirirlerdi. Halep'in kuyumcuları meşhur, bilhassa altın işleri pek güzeldi. Annem çarşıya çıkınca muhakkak kuyumculara da uğrar, kendine güzel ziynet eşyası alırdı. Bana da almak ister, ben istemezdim. Bana öfkelenir, "Aman kızım, sen de..." derdi.

Biz üst katta, cadde üstünde bir odada idik. Yine ben annemle ve babamla beraber yatıyordum. Ağabeyim de üst katta. Üç kızlar Ayşe, Dilşad, Rukiye de üst katta idiler. Üst katta iki misafir odamız vardı. Büyük sofa salonumuz, ayrıca bir misafir odamız daha vardı. Yemeği aşağıdaki büyük taşlıkta yiyorduk, mutfak da yakındı. Bacım, oğlu Remzi Efendi, aşçıbaşı Hüseyin Efendi alt katta yerleşmişlerdi. Annem yerleşmekle meşgul idi. Hemen hemen her gün çarşıya gidiyorduk. Salon, yatak odası için mobilyalar, perdelikler ve buna benzer bir sürü lüzumlu

eşya alıyorduk. Halep'te her şey vardı, biz İstanbul'dan hiçbir şey getirmemiştik.

Annem çarşı işi, ev yerleştirme işi ile oyalanıyor, açılıyor, yavaş yavaş kendine geliyor, ilk zamanlar Halep'teki sinirliliği yavaş yavaş geçiyordu. Ben ise, odamızda pencere kenarında oturur, caddeyi seyredirdim. Ben bu caddede neler gördüm neler!..

İlk vali saltanatını Halep'te gördüm. Valimiz Celâl Beyefendi idi (Ömer Celâl Sarc'ın babası). Celâl Beyefendi'nin beyefendiliği, kendisinin ve ailesinin kibarlığı müselleme ve meşhur idi. Bekir Sami Bey de Beyrut Valisi idi. Bekir Sami Bey, Çerkezdi ve kibar bir aileden idi. Bekir Sami Beyefendi, sonradan İstiklâl Harbi'ne erken iltihak edenlerden ve Mustafa Kemal Paşa'nın yakınlarından olmuştu.

Vali Celâl Beyefendi, cuma günleri hariç her sabah saat 8-10 arasında kendi konağından Vilâyet Konağı'na gider ve bizim evin önünden geçirdi. Yine öğleden sonra saat 5-6 arası Vilâyet Konağı'ndan kendi konağına gider, yine bizim evimizin önünden geçirdi. Ben bu valimizin geçişlerini hiç kaçırmazdım. Ne gidişti o... Açık faytonda tek başına oturur, karşısında bir polis, arabacının yanında da bir polis, arabanın önünde atlı ve iki mızraklı asker, arabanın arkasında da atlı ve iki mızraklı asker vardı. Bu geçişleri seyretmesini pek seviyordum. Devlet geçiyordu, ben de devletimi çok seviyor ve sayıyor, hem de saltanatlı olmasını, çok saltanatlı olmasını istiyordum. Araplar da devletin saltanatını görmek istiyorlardı.

Ağabeyim, Halep'te mektebe gitmiyordu. Yine bir papazdan Fransızca, Almanca ve resim dersi alıyordu. Zaten güzel resim yapardı.

Beni mektebe verdiler, Alman mektebine, "Diakonessen Schwesterlere"e. Bunlar Protestan rahibeler idi. Mektep yeni açılmıştı. Temiz mi temiz, güzel mi güzeldi. Aynı zamanda mektepte piyanoya da başlamıştım. Evimizde piyano yoktu, mektepte hem ders alıyor, hem etütlerimi yapıyordum. Ut dersi de almaya başlamıştım. Halep'te benim boyuma göre ut yoktu, babacığım

bana göre bir ut ismarlamıştı. Ut geldi, tam bana göre, güzel mi güzel, çok sevdim. Bir de ayaklı notalık almıştı babam. Ut ustam bir Ermeni idi; orta yaşlı kalantor, efendiden bir adam. Hep sadakor elbise, ayağında beyaz bağlı ayakkabı giyer, elinde beyaz, içi yeşil şemsiye olur, Dikran Efendi öyle gelir öyle giderdi. Dikran Efendi hiç şemsiyesiz çıkmazdı. Zaten Halep'in sıcağına şemsiyesiz pek çıkılmazdı. Dikran Efendi, anneme babama hürmetkâr, bana da muhabbetli idi. Ben de kendisini hem sever, hem sayardım. Ut derslerinde çabuk ilerliyordum, notayı çabuk öğrendim. Hocamla beraber “Düm tek..” diye dizimize vurur, usul tutardık. Udda ilk öğrendiğim şarkı “Adalar sahilinde...” idi. Yaşım sekiz.

Evimize yerleşmiş gibi idik, pek de güzel olmuştu. Annemin de artık protokol icabı ziyaret etmesi lâzım gelen yerler vardı. Annemin ilk ziyareti Vali Konağı'na idi. Ben de beraber, temiz bir arabada, arabacının yanında Süleyman Efendi, kabul gününde Vali Konağı'na gittik. Vali Konağı çok büyüktü. Taş merdivenle çıkılıyordu. Büyük bir sofa ve büyük bir salon. Salonda çepeçevre iskemleler ve ziyaretçi hanımlar. Vali beyin hanımı çok nazik, çok mültefit ve çok modest idi. Hiç kimseyi ayırt etmeksizin aynı muameleyi yapıyordu. Birbirinden güzel iki kızları vardı. Bunlar da çok terbiyeli, nazik ve çok şık hanımlardı. Biri evli, İttihatçılardan küçük Nâzım ile evli idi. Nâzım Bey, güzel hanımı çok çok kıskanıyordu. Hatta hanımı Atıfet Hanım Beyrut'u görmek istiyor, kocasına rica ediyordu. “Ne olur, bizi Beyrut'a götür,” diye. Nâzım Bey ise, katiyen götürmek istemiyordu; zira Beyrut Valisi Bekir Sami Bey'in birbirinden yakışıklı iki oğlu vardı. İşte, çok güzel hanımını bu çok yakışıklı genç adamlardan kıskanıyordu; zira kendisi bodur, çelimsiz bir adamdı, yalnız mevkii vardı. İttihatçıların ileri gelen adamlarından biri idi. Valinin ikinci kızı Süheyla Hanım, o da çok güzeldi, evli değildi. En küçükleri Ömer (İstanbul Üniversitesi Rektörü olacak olan Ömer Celâl Sarc) idi.

Vali Konağı karşısında yine çok büyük bir konak vardı. Halep eşrafından Mehmet Bey'in konağı. Mehmet Bey, Halep eşrafın-

dandı; ama Arap değildi. Çerkez, çok kibar ve asil bir aileden idi. Onlara da ziyarete gittik. Mehmet Bey'in hanımefendisi çok kederli ve hüznünlü idi, az bir zaman evvel, çok yakışıklı, genç oğlu Neşet Bey'i kaybetmiş, şimdi teselli bulmaz bir halde idi. Neşet Bey bir at kazasında ölmüştü. Büyük oğulları Halet Bey ise, tahsil için Fransa'da St. Cyre Suvari Mektebi'nde tahsilde idi. Konak kalabalık idi. En büyük kerimeleri Nüşet Hanım, İstanbul'da evliydi, Halep'e gelip gidiyordu ailesini ziyarete. Nüşet Hanım'dan sonra Müvüddet Hanım ve sıra ile Meziyet Hanım, Fitnat Hanım, İzzet Hanım ve Necdet Bey. İzzet Hanım kısa etekli, Alman mektebine gidiyordu; fakat benim gittiğim Alman mektebine değil. Halep'te bir tane daha Alman mektebi vardı, daha eski ve daha büyük. Necdet Bey de kısa pantolonlu bir mektep çocuğu idi.

Bu aile de kibar ve hanedan bir aile idi

Annem, hem vali beylerle, hem Mehmet beylerle iyi görüşmeye başladı ve görüşmeler tevali etti. İleri gelen memur aileleri ve Halep'in eşraf aileleri ile görüşmeye başladı.

O zamanlar ecnebisı olan, yabancı konsolosluklar bulunan vilâyetlerde Hariciye'den bir yüksek memur bulunurdu. Halep'in de ehemmiyetine binaen, Halep'te de umur-ı ecnebiye müdürü vardı. Kudret Bey, hanımı Zekiye Hanım. Annem iyi görüşürdü Zekiye Hanım'la. Zekiye Hanım ilk evladını Halep'te dünyaya getirdi, güzel bir bebek, Mehlika isminde cici bir kızdı. Annem bu doğum esnasında Zekiye Hanım'a çok yardım etti. Zekiye Hanım gençti ve Halep'te yalnızdı, annem güç günlerinde Zekiye Hanım'ı hiç yalnız bırakmadı. Posta telgraf müdürleri ile iyi görüşürdük. Onların da Dürdane isminde bir kızları vardı, benden küçüktü; fakat benim gittiğim Alman mektebine gidiyordu. Alman mektebinde bize, selam verirken de reverans yapmamızı öğretilmişlerdi, reveransın Almancası "kniks" idi. Biz mektep haricinde de selam verirken kniks yapardık. Dürdane'nin annesi, genç ve hoş bir hanımdı. Selam verirken kniks yapılmasını pek sevmiş olacak ki kızı Dürdane'ye, "Kniks yap kızım, kniks yap," derdi.

Bir gün de, araba ile mektebin müdiresi, baş hemşire geldi. Yalnız da değildi. Yanında genç bir hemşire vardı. Babamı, annemi görmeye gelmişlerdi. Çok merak etmiştim, acaba niye geldiler, diye. Herhalde benden şikâyete değildi, beni seviyorlardı; çalışkan, terbiyeli ve uslu bir çocuk idim.

Mesele anlaşıldı. Mektepte din dersleri vardı; fakat İslâm din dersleri değil Hristiyan din dersleri, ben de mektepte tek Müslüman çocuktum. Acaba annem babam benim Hristiyan din derslerine girmeme müsaade ederler mi, etmezler mi diye sormaya gelmişlerdi schwesterler. Babam hiç beklenmeyen böyle bir soru ve teklif karşısında epey şaşırılmıştı. Tereddüt içinde idi; evet mi, hayır mı desem diye. Ben çırpınıyordum, babama işaretler ediyordum evet demesi için. Babam müsaade etti. Schwesterler çok memnun oldular, sevinç içinde çıkıp gittiler.

Böylece İslâm din derslerinden evvel, Hristiyan din derslerine girmeye başlamıştım.

* * *

Penceremden neler gördüm neler!..

Bir gün bir kıyamettir koptu, bir vaveyla; sevinç çığlıkları, dümbelek sesleri. Araplar delirmişlerdi; birbirleri üstüne çıkmışları, piramit olmuşlar, öyle yürüyorlardı. Bu sevinç meğerse harbe girdiğimiz için imiş. Birinci Dünya Harbi, 1914.

Sonradan bize ihanet edecek olan Araplar, harbe böyle sevinçle girmişler, bizimle beraber omuz omuza harp edeceklerdi.

Birdenbire Halep şenlendi, dirildi. Kanal Cephesi açılmıştı. Dördüncü ordu bu büyük ve güç vazifeyi yüklenmiş, dördüncü ordu kumandanlığına Bahriye Nazırı Cemal Paşa tayin olmuştu.

Halep, Türklerle dolmuştu. Biz de evimizi kırmızı ve yeşil bayraklarla donatmıştık. Babacığım yeşil bayrakları da çok severdi, ben de severdim. Evimizde daima kırmızı bayrak ile beraber yeşil bayrak da vardı.

Ne bilelim biz, günün birinde yeşil bayrakların “tû kaka” olacağını.

Harbiye Nazırı ve Başkumandan Enver Paşa, Kanal Cephesi'ni teftiše gelmişti. Cemal Paşa, Enver Paşa'yı karşılamaya Halep'e gelmişti. Her ikisi beraber açık renk ve açık bir benizde, sağ tarafta Enver Paşa, solda Cemal Paşa, bizim evin önünden geçtiler. Onları da biz kırmızı ve yeşil bayraklarla selamlamıştık, o zamanlar daha yeşil bayrak düşmanlığı yoktu. Ordu Kumandanı Cemal Paşa Halep'e geldiğinde, Baron Oteline inerdi. Baron Otelinde zengin bir Ermeni'nindi, büyük ve güzeldi. O zamanlar için de modern ve konforlu sayılırdı. Ümera ve zabitan için de evler tutulmuştu. Bir tane ev bizim caddede ve bizim eve çok yakındı. Ağabeyim her gün orada idi. Kimler kalıyordu bu evde: Dördüncü Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ali Fuat Bey, ağabeyimin Galatasaray'dan arkadaşları Fikret Şefik Bey, Nuri Sabit Bey, Ohrili Kemal Bey. Aklımda kalanlar bunlar.

Bizim evimiz de bir nevi Baron Otelinde olmuştur. Her zaman yemeğe misafirimiz olduğu gibi, yatıya da misafirimiz olurdu. Bir müddet sonra "kültür emperyalizm"i yapmak istiyordu Cemal Paşa, Suriye ve Lübnan'da Türk mektepleri açmak istiyordu. Bunun için de Halide Edip Hanım, hemşiresi Nigâr Hanım (Sonradan Süleyman Saib Bey'le evlenmişti) ve en küçük kız kardeşi Belkıs Hanım ve beraberlerinde bir vagon dolusu sürmeli gözlü, pembe krep demordan başörtülü nazlı ve nazenin İstanbul'dan muallime hanımlar gelmişti. Bu katile Halep'ten transit geçecekler, Beyrut'a gideceklerdi. Bu hanımlara herhalde Halep'te münasip bir yer bulunamamıştı ki 7-8 muallime hanım bizde kaldılar, yukarı sofaya yer yatakları serdik ve hanımları öyle misafir ettik.

Bizim evde iyi yemek yenirdi, bilhassa Rumeli yemekleri. Ayrıca annem de babam da misafir severler ve misafire çok ikram ederlerdi. Cemal Paşa, Halep'te olduğu zamanlar ekseriya bizde yemek yerdi. Paşa mantıyı pek severdi, annem de mantıyı çok iyi yapardı. Cemal Paşa anneme "hemşire", babama da "birader" derdi, ağabeyim de paşaya "amca" derdi. Ben bir türlü amca dememişimdir Cemal Paşa'ya.

Bir güneş, sanki bir güneş doğmuştu Halep'e, Halep eşrafından Mehmet Bey'in Fransa'da tahsilde olan oğlu, harp dolayısıyla memlekete dönmüş ve Halep'e gelmişti. Aman ya Rabbim, nasıl bir güzellik, nasıl bir nezaket ve asalet.

Hemen kendisini, yeni kurulan Hecin Süvari Alayı'na tayin ettiler. Hecin develeri, diğer develerden daha küçük; fakat çok süratli idiler, renkleri de daha açık renkte idi. Halet Bey bir müddet Halep'te kaldı. Halep'te olduğu zamanlar, hemen hemen her gün bize gelirdi, ağabeyimle iyi arkadaş olmuşlardı. Halet Bey mükemmel suvari zabiti idi, kendinden daha genç olan ağabeyimi ve iki arkadaşımı, Fikret Şefik Bey'i ve Nuri Sabit Bey'i alır, beraber ata binerler ve gezmeye giderlerdi. Halet Bey bu genç arkadaşlarının kusurlarını düzeltir, onlara mükemmel binicilik dersi verirdi. Babam ağabeyime çok güzel iki Arap atı almıştı. Bizim evin altında iki izbe vardı, atlar orada kalıyorlardı. Sonra Cihet-i Askeriye atları aldılar. Atların birinin ismi Altay idi, diğerinin ismini unuttum.

Evet, Halep'te bizim iki atımız, bir köpeğimiz Mervin, bir kedimiz Fındık, bir de tilkimiz vardı. Tilki iple bağlı arka bahçede idi. Yemek yediğimiz taşlık kapısı bahçeye açıktı. Yemek zamanlarında tilkimiz gelir, biz yemek yerken kapıdan bizi seyredirdi. Tilkimiz esaret hayatına uzun müddet dayanamamıştı, dişleri ile kemire kemire ipi koparmış ve arka bahçe kapısından kaçmıştı.

Evet, Falih Rıfki Bey de dördüncü orduya tayin olmuş ve bir müddet için Halep'te idi. Halet Bey'in peşinde idi, herhalde onu çok beğeniyor, ondan bir şeyler öğrenmek istiyor, sıkı fıkı dost olmak istiyordu. Onlarla beraber at gezilerine iştirak etmek istiyordu. Fakat bu dört arkadaş; Halet Bey, ağabeyim, Fikret Şefik Bey ve Nuri Sabit, ondan kaçıyorlardı. Falih Rıfki daha gelmeden atlarına binip uzaklaşıyorlardı. Zavallı Falih Rıfki Bey'e cevap vermek bana düşüyordu. Atla bizim eve gelir onları sorardı, ben balkondan cevaplandırırdım.

“Yoklar efendim.”

“Nereye gittiler?”

“Bilmiyoruz efendim.”

“Ne zaman gelecekler?”

“Bilmiyoruz efendim.”

Zavallı Falih Rıfki Bey, kös kös döner giderdi.

Efendim, Falih Rıfki, Fransızca bilmezdi. Dört arkadaş aralarında Fransızca konuşurlardı. (Halet Bey'in Fransızcası harikulâde idi. Fransız edebiyatına vâkıfı; hatta kendisi de Fransızca şiirler yazardı.) Dört arkadaş iyi ata binerlerdi, zavallı Falih Rıfki at üstünde bohça gibi idi. Dördü de Galatasaraylı, Falih Rıfki değil. Dördü de suyun bu tarafından; yani Beyoğlu semtinden, Falih Rıfki Cibalili. Falih Rıfki sık değil; hatta üniformasını bile adamakıllı giyemezdi, kalpağı limon kabuğu gibi idi başında. Velhasıl Falih Rıfki'yi beğenmiyorlar, onu çok alaturka ve hımbıl buluyorlar ve ondan kaçıyorlardı.

Kim derdi ki bu beğenilmeyen, istenmeyen adam, hepsini geçecek ve bir as olacak.

Bu güzel âlem uzun sürmedi. Cemal Paşa, Şam'a ve Kudüs'e gitti. Cemal Paşa'nın evi ve ailesi Şam'da idi, ordu karargâhı ise Kudüs'te. Beyrut'a da gelirdi, meşhur Sursoklar'ın mahallesinde saray gibi bir evi vardı. Ağabeyimin arkadaşları Halet Bey, Fikret Şefik ve Nuri Sabit beyler cepheye veya cepheye yakın bir yere gittiler. Falih Rıfki Bey de Kudüs'e karargâha gitti, az zamanda Cemal Paşa'nın gözüne de girdi. Falih Rıfki Bey genç yaşında gazeteciliğe başlamıştı. Cemal Paşa'nın da işine geliyordu yanında eli kalem tutar, genç bir gazetecinin bulunması.

Bu arkadaşlar cepheye gittikten sonra, ağabeyim de Almanya'ya tahsile gitti. Ağabeyim daha lise bitirmemişti, lise tahsilini de Almanya'da yaptı. Ren Nehri civarında Gummersbach diye bir kasabada Alumnat'a gitti. Almanya'da; hatta Macaristan'da çok Türk talebesi vardı. Alman askerî mektebinde ise, üç Türk genci vardı: Cemal Paşa'nın büyük oğlu Ahmet Cemal, eski

Berlin Sefir-i Kebiri Mahmut Muhtar Paşa'nın büyük oğlu İsmail Muhtar ve Cevat Paşa'nın oğlu Hasan Cevat.

Annem, oğlu Almanya'ya tahsile gittikten sonra, yine sık sık fenalıklar geçirmeye başlamıştı; zira oğluna ifrat derecede düşküdü.

Bir yaz Halep'te kalmıştık. Halep'in yazı çok çok sıcak oluyordu, bir yaz daha Halep'te geçirmek istemiyordu annem. Babam, oğlu gittikten sonra annemin sinirlerinin bozulduğunu görüyordu. Hem bir değişiklik, hem bir tebdil-i hava olur diye Cebel-i Lübnan'da, Behamdun'da bir ev tuttu. Ev çok güzeldi. Kendisi bizimle geldi, bizi yerleştirdi ve Halep'e döndü. Biz Halep'te evin düzenini bozmamıştık. Bacım, büyük oğlu ve aşçıbaşı hep Halep'te idiler. Biz yalnız kızları; Ayşe, Dilşad, Rukiye'yi yanıma almıştık.

Behamdun, güzel, şirin bir kasabaydı, havası ve suyu latifti. Gün geçtikçe annemin sinirleri, üzüntüleri geçiyordu. Lübnan'ı çok çok sevmişti. Lübnan sevilmecek yer değildi, emsalsiz bir yer idi.

Behamdun'da Almanlar da vardı. Beyrut Alman konsolosu ve ailesi ve bir de dişi eşekleri vardı. En küçük çocukları hastalıklı idi ve eşek sütü içerdi; zira eşek sütü, insan sütüne en yakın süt imiş. Benim o kadar tuhafıma gitmişti ki hâlâ hatırlarım.

Yukarıda söylediğim gibi annem Lübnan'ı o kadar sevmişti ki Halep'e dönmeyi hiç istemiyordu, hep Halep'e gidişimizi erteliyordu. Ben de kendisini, büyüktümsü büyüktümsü teselli ediyordum. "Evimiz Halep'te, babamız Halep'te. İnsanın babası, evi nerede ise orasını sever," diyordum. Üç yazı Lübnan'da geçirdikten sonra zar zor Halep'e döndük.

Ben ise, zaten Lübnan'a gitmeden evvel Alman mektebine gidiyor, piyano ve ut dersi alıyor, yatak odamızın penceresinden caddeyi seyreliyordum. Halep'e avdetten sonra da aynı minval üzere hayatım sürdü.

A!.. A!.. Vali beyimiz saltanatı ile caddeden geçmiyordu. Neden acaba? Meğer, Vali Celâl Beyefendi'nin, biz Lübnan'da iken İstanbul'a tayini çıkmış, ailesiyle beraber İstanbul'a dönmüşler.

Bizim için Celâl beyefendilerin Halep'ten ayrılmış olmaları büyük bir boşluk, büyük bir üzüntü. Ne güzel onlarla Halep civarında bahçelere gider, havuz başlarında yemiş yer, salıncaklarda sallanırdık. Bu yeni gelen Vali Abdülhalik Bey (Renda) sonraları Maliye vekili; hatta Büyük Millet Meclisi başkanı olmuştu. İşte bu Abdülhalik Renda Bey, Celâl Bey'den sonra Halep valisi olmuştu. Bizim de Halep'te gördüğümüz ikinci vali idi.

Abdülhalik Renda Bey, Celâl Bey'in zıddı idi, saltanatı yoktu. Sırtında bir siyah gocuk, elinde silah, at sırtında eşkiya takibine giderdi. Babam kendisini çok tenkit eder, "Memlekette jandarma yok mu? Bu iş jandarmanın işidir, valinin işi değildir," derdi. Araplar da valileri hep saltanatlı isterlerdi. Bu hali ile Abdülhalik Renda Bey, valilik prestijini epey zedelemişti.

Abdülhalik Renda Bey, Yanyalı idi. Evlerinde hepsi Rumca konuşurlardı. Annem ziyaretlerine gitmemişti.

Neden sonra, bu sefer yine Ankara'da karşılaşmıştık; hatta Kavaklıdere'de komşu oturuyorduk, yine görüşmedik.

Ankara'da iki köşk vardır: Pembe Köşk, Sarı Köşk. Pembe Köşk, İsmet Paşa'nın evi idi; Sarı Köşk ise Abdülhalik Renda Bey'in köşkü idi.

Halep'te hanımlar da arabaya binerlerdi; fakat arabanın körüğü kapalı olacaktı. Körüğü açık arabalara sade uygunsuz kadınlar biner, ikişer ikişer araba ile piyasa ederlerdi. En büyük, en güzel caddesi de bizim evimizin bulunduğu cadde olduğu için bunları da pencereden görürdüm. Arap hovarda gençleri, arabaları yürürken arabalarına atlarlar, basamakta dururlar, ceplerinden yassı şişe içinde rakı çıkarırlar, birkaç yudum içerler, sonra araba basamağından inerlerdi. Arap delikanlıları ipekli çizgili entari, üstüne normal ceket giyerler, başlarına da ya fes veya kefyeye giyer-

lerdi. Bu uygunsuz kadınların ekseriyeti Yahudi kadınları idi. Halep'te çok Yahudi vardı. Bu kadınlar söylediğim gibi ya Yahudi veya Hristiyan Arap olurlardı.

Halep'te Alman askerleri de vardı. Bunlar da Arap delikanlılara özenmiş olacaklar ki, uygunsuz kadınların arabalarına küt diye binerler ve sonra küt diye arabadan inerlerdi. Rakı da içmezlerdi.

Penceremden böyle münasebetsiz şeyler gördüğüm gibi, çok güzel, çok ulvî manzaralar da gördüm.

Efendim, başlarında Konya Postnişini Veled Çelebi Efendi olmak üzere bir Mevlevi Alayı teşekkül etmişti. Bu Mevlevi Alayı, cepheye gitmek üzere Halep'e gelmişlerdi. Bu hem bir ziyaret, hem de bugünkü deyimle mola verme gibi bir şey olacaktı. İşte bu nezih ve güzel Mevlevi Alayı da yaya olarak bizim evin önünden, caddeden geçti. Tabii ben penceremde... Başlarında sikkeler, ortalarında Veled Çelebi Efendi, vakâr içinde yürüdüler geçtiler.

Halep Mevlevî dergâhı da mühim bir merkezdi. Postnişini Ahmet Remzi Dede Efendi idi. Sonra, Üsküdar Mevlevihanesi postnişini, sonra da dergâhlar kapandıktan sonra, yine Üsküdar'da Selim Ağa Kütüphanesi'nde bulunmuşlardı. Müstesna bir şahsiyetti ve Mevleviler arasında da mevkii pek büyüktü.

Bir ara Halep'e Alman bahriyelileri de gelmişti. Galiba Emden harp gemisi bakiyeleri idi bunlar. Bu bahriyelilere, Halep vilâyeti mi Alman konsolosluğu mu bilemiyorum, Halep'in meşhur yemiş bahçelerinde bir öğle yemeği vermişti. Alman mektebi olarak biz de davete iştirak etmiştik. Artık ben de iyi Almanca konuşmaya başlamıştım. Bu, Alman mektebinin müdiresi yaşlı schwesterin pek hoşuna gidiyordu ve beni hep öne sürüyordu.

Kış geliyordu. Kış geliyor demek, Almanlar için Noel; yani Weinachten geliyor demektir. Çok erkenden Noel hazırlıklarına başlamıştı mektep. Çocuklara Noel şarkıları öğretiyorlar, kocaman bir çam ağacı almışlar, onu süslüyorlardı.

Bu yetmezmiş gibi, bir gün yine baş schwester ve yanında genç bir schwester eve, beni istemeye geldiler. Deutsche Bank müdürünün evinde çocuklar için büyük bir parti varmış, benim için izin istemeye gelmişlerdi, beni de Deutsche Bank müdürünün evine götürmek istiyorlardı. Ne diller döküyorlardı ne diller!.. Baş schwester “Biz de mektepte çocuklar için Noel ağacı yaptık; ama bu kâfi değil, kızınızın Noel ağacını ve bütün Noel havasını bir Alman evinde görmesini istiyoruz,” dedi. Annem babam da izin verdiler. Schwesterler çok çok teşekkür ettiler ve, “Merak etmeyiniz, kızınızı aldığımız gibi yine biz eve getireceğiz,” dediler.

Tıngır mıngır üçümüz arabaya bindik. Ben iki schwesterlerin ortasında, bir Alman evine gidiyorum. Bu benim annemsiz ve iki yabancı ile sokağa ilk çıkışım.

Deutsche Bank müdürünün evine geldik. Ben ilk defa Avrupa ile karşılaşıyordum, şaşırđım kaldım. Bu evin, bu Alman evinin Halep’le hiçbir alâkası yok, Türkiye ile alâkası yok, benim kendi evimle de hiç alâkası yok. Ben gurbette idim, yalnızdım, Avrupa’yı o gece bir Alman evinde tanımıştım. Avrupa katı ve soğuk, bizden başka, büsbütün başka bir dünya... Bizim bu dünyada işimiz ne? Yerimiz neresi?..

Avrupa Birliği’ne girmek isteyen devlet adamlarımız, herhalde Avrupa’yı hiç tanımıyorlar.

Alman evinde oyuncak, oyuncak... Oyuncaklara şaşırđım kaldım. Ağabeyim de, ben de oyuncaksız büyüdük. Annemiz babamız bize de oyuncak alırlardı, hem de pahalı pahalı oyuncaklar; ama bu evdeki kadar çok değil. Hele bir tanesini hiç unutmadım, üzerinden 75 sene geçmesine rağmen hâlâ hatırımda. Bu küçük bir bakkal dükkânı idi. Aslının aynı. İçine girilebiliyor. İçinde her şey var; şekerler, çikolatalar, bisküviler, velhasıl satılık her şey. Terazisi, kasası da var. Bir çocuk bakkal oluyor dükkanın içine giriyor; öbür çocuklar da geliyorlar, alışveriş yapıyorlar, hakiki şeker, hakiki çikolata alıyorlar, parasını da Alman Markı ile ödüyorlardı. Daha neler neler...